

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

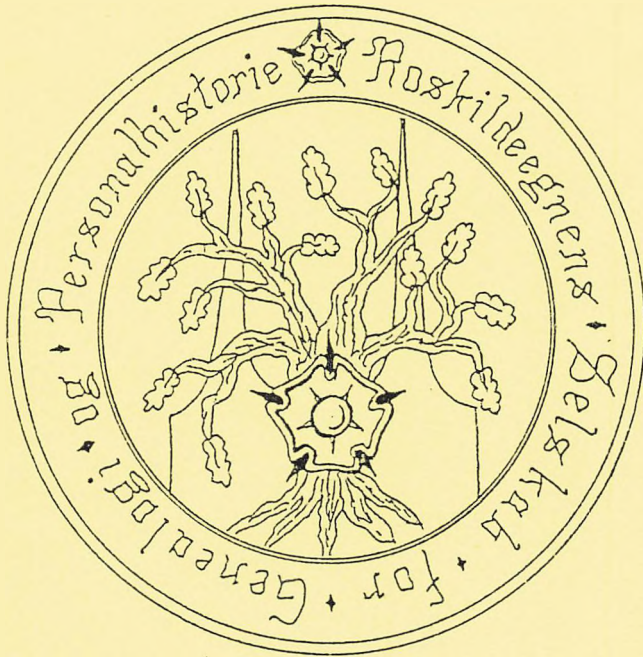
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årsskrift 1991

Roskildeegnens Selskab

for

Genealogi og Personahistorie

4. årgang

Årsskrift 1991

4. årgang

Udgivet af: Roskildeegnens Selskab
for Genealogi og Personalhistorie

på: Forlaget HEROLD
Søbredden 47, Svogerslev
4000 Roskilde
Tlf. 46384080

Redaktion: Henning Kiilerich

Copyright © 1991: Forlaget HEROLD

1. udgave, 1. oplag

ISBN 87-89165-14-4
ISSN 0904-1427

Enhver form for gengivelse fra dette tidsskrift
må kun ske med angivelse af kilden.

Indhold

Formandens Beretning om sæson 1990/91	side	5
Jens V. Olsen		
Fædrenes kæde	"	7
En dansker på Bounty-øen	"	8
W. W. Schuhmacher		
Om Hornsherredstuen og Rasmus Olsen	"	9
Inger Wermuth Jensen		
Husarerne i Roskilde 1777-1842	"	11
Jette Stoltenberg		
Degnen der gik på kro og spillede kort	"	17
Jens V. Olsen		
Arv og arveforhold i ældre tider	"	23
Klaus Haubroe		
Træk af en fæstebondes liv og skæbne	"	29
Henning Kiilerich		

Bestyrelsen

for

Roskildeegnens Selskab for Genealogi og Personalhistorie

i sæson 1990/91:

Jens V. Olsen, formand

Bandholmvej 5, Veddelev, 4000 Roskilde, tlf. 46755173

Ulla Rasmussen, kasserer

Helligkorsvej 13, 4000 Roskilde, tlf. 42352716

Karna Hansen, sekretær

Klokkevej 30, 4000 Roskilde, tlf. 42361056

Kit Bisgaard

Åstoft 14, Svogerslev, 4000 Roskilde, tlf. 46383514

Henning Kiilerich

Søbredden 47, Svogerslev, 4000 Roskilde, tlf. 46384080

Formandens beretning om sæsonen 1990/91

af Jens V. Olsen

Et punkt i selskabets formålsparagraf siger, at vi skal fremme udgivelsen af skrifter med genealogiske og personalhistoriske emner. De senere år har vi gjort dette gennem udgivelsen af vort årsskrift, der indeholder en række artikler af denne art. Ved generalforsamlingen i maj 1990, der afsluttede sidste sæson, blev 3. årgang uddelt og kommenteret af de tilstedeværende forfattere.

Aktivitetsniveauet i den forløbne sæson har været det sædvanlige, nemlig ét arrangement om måneden i perioden september til maj. Emnerne for de enkelte aftener er i høj grad bestemt af medlemmernes ønsker, derfor vil jeg allereede nu opfordre jer til at fortælle os, hvad I ønsker, at vi skal beskæftige os med i det kommende år.

Vi har i perioden haft fem foredragsholdere udefra. De har fortalt om emnerne: *1700-tallets hvervede soldater* (mag.art. Gunnar Lind). *Landsbyen og dens indbygges forhold* (aftenskolelærer Erik Kann). *Gårdhistorie og forholdene på landet før udskiftningen* (stud. mag. Bo Johansen). Et mere bredt foredrag gav Knud Prange, der fortalte om *lokalhistoriens betydning for slægtsforskeren*. Endelig fortalte psykiatrisk speciallæge Oluf Martensen-Larsen om *slægtsbaggrundens betydning for den enkeltes tilværelse*. Alt i alt fik vi en række udbytterige aftener.

Sæsonens ekskursion gik til arbejderbevægelsens arkiv, som vi fik et godt indblik i.

Vinterens to hyggemøder gik især med udveksling af oplevelser og forsøg på gensidig hjælp med genstridige spørgsmål, den vanskelige gotiske skrift og lidt om kalenderen, helligdage og festdage, så nu ved alle, at Festum Grat. Act. er den 11. februar til minde om stormen på København i 1659.

RSGP er medlem af Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreninger (SSF), som hvert år i oktober arrangerer et weekend kursus på Båring Højskole. Flere af foreningens medlemmer deltog i 1990. Ligeledes var vi meget pænt repræsenteret ved det store Slægtsforskertræf, som i november 1990 blev holdt i Århus.

SSF holdt sit årsmøde i Fredericia d. 13. april 1991, og her blev foreningen repræsenteret af formanden. SSF udgiver sammen med Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie, forskningsoversigten "Hvem Forsker Hvad". Arbejdet med

udarbejdelsen af dette blad er meget omfattende og sker helt ved frivillig arbejdskraft. Redaktionens ønske om at rationalisere udsendelsen ved ophævelse af den hidtidige rabatorordning for små bestillingslister, som vi bl.a. sidste år benyttede os af, gav anledning til dette års debat på SSF årsmødet. Beslutningen er selvfølgelig redaktionens afgørelse, men har betydet, at vi ikke kunne foretage fælles indkøb i år.

Sæsonen sluttet med den årlige generalforsamling den 8. maj 1991, hvor vi også i år håber, at have det nye årsskrift klar. Medlemstallet er efter de sidste indbetalinger 37, en anelse ringere end sidste år.

Fædrenes kæde

Jeg husker min far, der har levet.
Engang har jeg holdt hans hånd.
Han husked', hans far havde levet.
Før ham havde hans far levet,
og far efter far var blevet
en kæde, et levende bånd.

Ah, kæde af fædre, der fylder
mit sind med brusende ro,
et hånd-i-hånd-rækkende mylder,
der ned gennem pesttid og bylder
og krigstid, hvor blodbad skyller,
udspænder en gyngende bro.

Ah, evigheds-kæde, der spænder
mod urtidens tåger sit bånd!
En lang række levende hænder,
hvis blod i min pulsåre brænder.
En svimlende kæde, der ender
i Skaberens evige hånd.

Ah, fædre, jeg griber jer kæde,
et led i dens evige led!
Jeg føler den hellige glæde,
der strømmer i fædrenes kæde,
og børn i mit følge skal træde
og knytte den videre ned.

Oplysninger om forfatteren og tilblivelsen af dette digt
modtages gerne af redaktøren.

En dansker på Bounty-øen

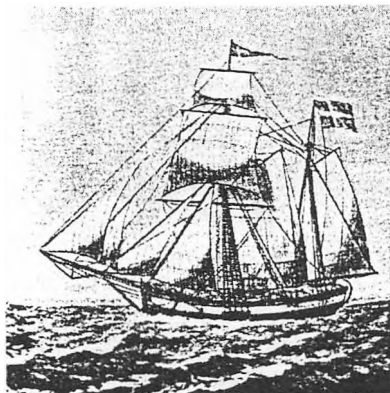
af W. W. Schuhmacher

Den lille ø er kendt for sine farverige frimærker, for sit engelsk-polynesiske blandingssprog, for sin avis med den største "dækningsgrad" (650 eksemplarer og en befolkning på lidt under 100), og naturligvis som den ø, hvor mytteristerne fra skibet "Bounty" i 1790 søgte tilflugt med deres tahitiske ledsagere - både mænd og kvinder - Pitcairn Island i det sydlige Stillehav. Hele 2 km² stor. Den udgør sammen med tre andre ikke-beboede naboøer en britisk koloni, som bliver forvaltet fra Auckland, New Zealand.

Da forhenværende sognepræst Jens Christian Valdemar Bergstrøm, Sagavej 18, Frederiksberg, var død den 7. januar 1928 i en alder af 90 år - hans kone Annine Johanne født Jacobsen var død forinden - skulle den ene af de to arvinger søges så langt borte som på Pitcairn Island. Hertil var han kommet samme år - af ukendt årsag.

Arvingen Niels Oluf Jacobsen, der med en fuldmagt dateret Pitcairn den 15. marts 1928, bemyndiger overretssagfører A. Prangen, København, til at repræsentere sig, og denne får derfor senere udbetalt de 5.667,51 kroner, som hans klient har arvet.

Det er ikke overleveret, hvornår pengene nåede Jacobsen på Pitcairn Island, ej heller hvad han brugte dem til. De nåede ham i hvert tilfælde på rette tidspunkt, for han havde mødt en af øens skønheder, med hvem han senere giftede sig. Dog varede lykken ikke altfor længe: han døde engang i trediveerne og efterlod sin kone med tre små børn. Fru Jacobsen og børnene tog til New Zealand, hvor hun senere giftede sig.

Om Hornsherredstuen og Rasmus Olsen

af Inger Wermuth Jensen

Ved besøget på Roskilde Museum for godt et år siden såede undertegnede tvivl om, hvorvidt bondestuen fra Hornsherred stammede fra et husmandssted eller fra en gård.

Der skal nu ikke herske nogen tvivl: interiøret på museet er fra et husmandssted, for størstedelen stammende fra Rasmus Olsens hjem i landsbyen Sæby i Hornsherred.

Men dengang jeg som barn boede i Sæby, var det en gård, idet der siden var tilkøbt en del jord til ejendommen. Gården bestod dengang af et ret nyt stuehus mod vejen, sammenbygget med to andre længer og et par mindre bagved. Jeg passerede ofte gården og så jævnligt Rasmus Olsen, der dengang var ca. 80 år. I 1847 fæstede Rasmus Olsens far Ole Rasmussen det daværende husmandssted af Krabbesholm. Dette sted bestod af en længe 14 fag lang, hvori der var beboelse, stald, lade m.m. Ole Rasmussen var fra nabobyen Bilt-ris. Han var blevet gift i 1842 med en pige fra Sæby, og de overtog fæstet, da svigerfaderen døde.

I 1855 købte Ole Rasmussen af Krabbesholm - ligesom flere andre fæstere i byen, bl.a. min oldefar - deres sted til ejendom. I tiden der fulgte, byggede Ole Rasmussen om og til på ejendommen, og da sønnerne blev store nok, måtte de hjælpe til. Der byggedes i disse år bl.a. et nyt stuehus, og det er efter al sandsynlighed fra disse stuer, inventaret på museet stammer.

Da Ole Rasmussen døde, overtog Rasmus Olsen, der var ældste søn - født 26. oktober 1854 - stedet, og i al den tid, han havde ejendommen, ændrede og forbedrede han - ligesom faderen - også på bygningerne. Og han har faktisk haft travlt, idet han jo ved siden af byggeriet også skulle passe sin jord, der lå langt fra bygningerne, helt uden for byen. Ved gården var der kun en toft.

Også markerne undergik store ændringer; størstedelen af jorden bestod nemlig af mosejord, og Rasmus Olsen fortsatte sin fars arbejde med at afvande denne. Han fremstillede og opsatte i årenes løb i alt 11 vandmøller til dette formål. Desuden kørte han forskelligt fyld og gødning derud; således blev jorden efterhånden rigtig god og frugtbar.

Rasmus Olsen var meget teknisk interesseret og lavede mange forskellige finesser i og ved bygningerne. Således opsatte han en pumpe i ajlebrønden, og han lagde rør ud fra stalden til denne. Endvidere havde han bygget og opsat en

vindmølle på ejendommen. Den skulle også drive et tærskværk, og der fortælles, at han havde opstillet dette tærskværk på en hanebjælke, for at møllen bedre kunne trække det!

Foruden alle disse praktiske ting beskæftigede Rasmus Olsen sig også med at skrive dagbog. Dette gjorde han i 71 år. Han bestemte, at den ikke måtte blive tilgængelig, før der var gået 100 år efter, at han var død. Dette for at sikre, at alle, der havde kendt ham, var døde. Den opbevares på Lokalhistorisk Arkiv i Roskilde.

Rasmus Olsen var endvidere i en lang årrække sognefoged, og som sådan var han respekteret og nød stor anseelse i sognet. En lille episode fra min egen familie fra den tid skal nævnes. Min moster, Ingeborg Wermuth, havde fået stilling som lærerinde i Gjershøj - annekssognet - til tiltrædelse 1. november 1913. Rasmus Olsen havde i papirerne vedrørende ansøgningen set hendes fødselsdag, og samtidig med oplysninger om embedet til hende sender han en opmærksomhed, for hvilken hun takker samtidig med oplysning om, hvornår hun ankommer fra Endelave til Gjershøj. Hvortil man iøvrigt dengang sejlede fra Roskilde.

Rasmus Olsen blev aldrig gift. Han boede sammen med en søster, der førte hus for ham. Efter hendes død havde han husbestyrerinder, og der siges om den sidste - der var tysker - at hun var meget sjusket og uøkonomisk og ødede den ellers ret velhavende Rasmus Olsens midler bort. Man fandt efter hans død bl.a. en kurvfuld store, dyre damaskduge, der var ganske ødelagt af fugt og mug.

Ikke engang en gravsten kunne der blive råd til. Rasmus Olsen blev begravet i familiegravstedet, hvor der på kirkegården stadig står en sten over faderen, gårdmand Ole Rasmussen.

Sine sidste år tilbragte Rasmus Olsen på Skibby alderdomshjem, hvor han døde den 26. august 1941, 87 år gammel.

Interiøret, der er på museet, blev givet af Rasmus Olsen, da han - formentlig engang i tyverne - byggede sit nye stuehus. Den første tid stod det i magasin, men ved museets oprettelse i 1930 indrettedes Hornsherredstuen. Tapetet på væggen for bordenden er et gammelt lærredstapet, der blev købt på Herregården Svanholm og sat op i stuen i Sæby. Rasmus Olsen fandt nogle skader på det, og til at udbedre disse antog han byens maler, Søren Maler. I dag, hvor tapetet er falmet og sprækket, kan i hver fald et uøvet øje ikke se, hvor Søren Maler har været med sin pensel.

Kilder: Lokalhistorisk Arkiv i Sæby.

Niels Christensen: Roskilde Museum 1946.

Fru Andersen, der bor på Rasmus Olsens gård.

Husarerne i Roskilde 1777-1842

af Jette Stoltenberg

I gamle dage - da der var Soldater til - var alle Regimenterne udstyret med en overdådig, farverig *uniform*. I dag har vi kun *GARDEN* og *HUSAREN* der ser manérlige ud efter os pigers syn på en *SOLDAT*. Vi kan bare se på den nye *camouflage-uniform*, de render rundt i i dag, den er der, Gud, hjælpe mig - ikke meget "spræl" i, men den er nok mere effektiv. Når de sloges i gamle dage, kan man nok forestille sig, hvordan en sådan fin uniform har måttet se ud efter bare nogle få dage i Felten.

Kravetøjet generede sikkert også ham.

De gardere og husarer, der er gamle i dag, hører man da også altid sige: "næ! - du - dengang jeg var Soldat, se..! da var der soldater til, nu er det s'gu bare et 7 til 4 job."

Husarer havde vi her i landet allerede i 1677, hvor de deltog i den skånske krig, men.. de husarer dengang var hvervede soldater. Det var kroaterne og ungarere.

60 år efter - blev der oprettet et

Husarkompagni

Det hørte dengang ind under *garden til hest*. Det holdt kun i knapt 9 år. Derefter gik der 17 år - så skulle Danmark have sig et lettere rytteri, og Frederik V gav ordre til oprettelsen af:

Husarregimentet

Husaren blev "født" - om man så må sige - 10. februar 1762. Det er i hvert fald den dato, man holder fast ved som

Gardehusarregimentets

fødselsdag.

Dengang - i starten - bestod regimentet af 6 eskadroner, men da det var en enorm omkostning - og sparetider også dengang - så blev den ene eskadron sparet væk. Det hjalp ikke meget, og da det stadigvæk gik ned ad bakke, begyndte man også at sælge ud af de gamle "krikker".

Mandskabet blev også reduceret.

I 1766 blev regimentets uniform godt nok ændret, men man mener, den aldrig blev taget i brug, for allerede året efter - den 31. maj 1767 - faldt "dødsdommen" over husarerne, og regimentet blev nedlagt.

De levede altså kun i 5 år - i første omgang. De var så at sige blevet gjort ukampdygtige og var det de næste 7 år,

til de genopstod - nu som

1. og 2. Husarregiment

Det var den 1. juni 1774, og det årstal har man pænt sat i parentes efter det oprindelige. Der er altså lidt snyd med i foretagendet.

Husarregimentet har holdt til mange steder rundt i landet, men i 1777 - altså 3 år efter *genfødselsen* - fik 4. Eskadron kvarter i Roskilde, og så er vi der henne, hvor jeg kommer ind i billedet, for på grund af interesse for Roskilde i gamle dage, er det, jeg er stødt på husaren flere forskellige steder - og har fundet ud af, hvad han var involveret i.

Dengang, da husarregimentet var i Roskilde, havde de en dyrlæge, og denne dyrlæge blev på den tid kaldt for en *kuursmed*.

4. Eskadron havde altså en sådan kuursmed fra 1793 til 1810, hvor han fik sin afsked, fordi man derefter gik over til, at alle, der forrettede dyrlægetjeneste, skulle have rang af officer.

Denne kuursmed hed *Johannes Andreassen Berg*.

Ham har jeg beskæftiget mig en hel del med.

Han var først almindelig husar ved kompagniet, men blev så i 1793 ansat som kuursmed. Kompagniet havde 2 kuursmede på dette tidspunkt.

Efter sin tid hos husarerne i 1810, havde han til sin død i 1816 - der skyldtes arsenikforgiftning - praksis i Roskilde.

I ægteskabet med Birthe Wahlgreen fik han flere børn, som desværre døde små, men én søn blev dog voksen - og han og moderen var tiltalt for faderens dødsfald, men ifølge retssagen blev de begge frikendt.

Roskilde skulle altså have sin eskadron. Byen havde ellers indsendt begæring om at blive fritaget for en sådan byrde, men det blev klart afslået, og den 3. november 1777 holdt magistraten møde. Hestene ville indtræffe i Roskilde med det første, og der blev foranstaltet barakker til dem, kvarterer til mandskabet og lejligheder til fouragen (1).

Igen den 7. november holdt de møde - denne gang med de deputerede borgere - og der blev fastsat indkvarteringslister for husarerne.

I slutningen af november måned skingrede trompeterne gennem byens gader og Roskilde fik for lange tider - indtil 1842 - fast garnison af husarer.

Børnene og de unge piger glædede sig uden tvivl ved synet af de flotte ryttere, men de gamle, erfarne borgere ry-stede på hovedet. Det viste sig kun alt for hurtigt, hvad man kunne forvente sig af disse rå, brutale, brovtende, drikkældige, udsvævende og hårdtslående krigere samt deres

hovmodige officerer.

Således beretter forfatteren J. Kornerup i en gennemgang af de gamle politisager for Roskilde blandt andet følgende:

Den 9. december - altså kun 3 uger efter deres ankomst - holdt magistraten ekstraordinært møde i anledning af, at flere borgere havde klaget over *Leutnant von Schreeb* og de i byen garnisonerede husarer for overfald og mishandling.

Der blev holdt politiret.

Chefen for eskadronen, Major von Winther, forsøgte at ordne sagen i mindelighed, men det lykkedes ikke.

I forhøret forklarede handskemageren: "..at han en aften var kommet ind hos Christen Law, hvor leutnanten boede. Der havde været nogle uoverensstemmelser mellem dem, fordi leutnanten ville have, at hans oppasser også skulle bo i huset, mens værten havde sagt, at der ikke var plads.

Mens handskemageren og værten nu sad og talte sammen, kom leutnantens tjener ind og bad værten komme ind til ham.

Værten svarede, at han havde ikke noget at tale med leutnanten om.

Lidt efter kom corporalen, men han forventede åbenbart ikke noget svar, for han tog værten hårdt i armen og trak ham gennem gangen og køkkenet ind til leutnanten, hvor han puffede ham ind med et knæ i ryggen.

Værten råbte og skreg. Han blev ved med at råbe og skrigte, som om han fik mange hug.

Lidt efter kom han ud igen, og han beklagede sig til handskemageren over at være blevet slået.

De fulgtes ad hen til rådmanden for at klage over det passerede, men han var desværre ikke hjemme.

Skomageren kom til, og han og handskemageren "synede" nu værtens blodige ansigt: den ene læbe var hoven, der var en knude i nakken, han var knebet i det tykke på venstre arm, og der var en stor blå blære på det tykke af højre lår.

De fulgte nu værten hjem, hvor de fandt snedkeren og skrædderen.

Handskemageren var netop ved at skænke for dem, da der igen kom bud fra leutnanten: "..... at han ville ha' ro !!!!!!" men, lidt efter kom leutnanten selv sammen med corporalen, der nu havde trukket sin sabel og på leutnantens befaling slog om sig - først på skrædderen, så på snedkeren, hvor han huggede glasset fra ham. De gik igen, men for at komme tilbage med 6-7 husarer, som alle på leutnantens befaling huggede med sablerne rundt

Husar 1837 (Tøjhusmuseet)

i værtens stue.

Husarerne drev nu skrædderen og snedkeren ud på gaden, og nogle af dem tog fat i dem, mens andre tævede løs på dem, og imens kommanderede leutnanten:

"Træk dem ud de hunde, de skal på rådstuen, de ska' vide, at der er garnison her i byen !!!!!"

Handskemageren listede bort, og skomageren gik hjem i seng, men havde kun ligget en halv times tid, da han hørte støj i gaden. Han åbnede vinduet og så en sværm af blanke sabler og hørte snedkeren råbe om hjælp. Skomageren klædte sig på og gik på rådstuen. Der fik han at vide fra en husar, der stod vagt udenfor: "..at man havde arresteret en borger".

Da han gik igen, kom endelig rådmanden, og han forklarede ham det passerede. Rådmanden sendte nu bud efter fire borgere med geværer, som alle forsøgte at tale leutnanten fra det, men han var bare fræk og svarede igen.

Majoren blev tilkaldt, og så blev der ro."

Majoren udsendte dagen efter en deklARATION for at berolige borgerne. Han lovede dem, at de intet skulle have at frygte fra den indkvarterede eskadron eller dens officerer og underofficerer.

Leutnanten blev arresteret og stillet for krigsret, men siges at være flygtet - og hans videre skæbne kendes ikke.

Selvom majoren havde lovet bedring, blev husarspektaklerne ved i flere år. Således overfaldt husarer i 1781 nogle fredelige gårdmænd, der kom kørende ved Haraldsborg Mølle.

Borgerskabet gik i seng klokken ti om aftenen med undtagelse af dem, der sad og svirede i den gamle postgård, eller på andre beværtninger. At sidde sådan en hel nat og spille kort og drikke punch kaldte man med en vis form for galgenhumor: "..at sidde i åben begravelse". Således kom en husar og en vægter i klammeri på et værtshus, så vægteren mistede sin *morgenstjerne*.

Men alligevel var det et oplivende element at have husarkompagniet i byen.

De menige var indkvarteret rundt om i barakker med stalde - og det var et flot syn, når de hver morgen red til samlingsstedet på det "nye torv".

Når der var inspektion, var det en festdag for husarerne. Det foregik på den måde, at de skulle vise, hvor hurtige de var til pludselig udrykning.

Sadler, skabarakker (2), tømmer, karabiner, pistoler o.s.v. var lagt i bunker på jorden bag ved hesten, og når kommandoen lød, kappedes rytterne af alle kræfter om at

sadle op til hest med hele oppakningen, og den, der kom først, fik - foruden æren - et par rigsdaler af generalen.

Det var en sorg for ungdommen, da eskadronens trompeter for sidste gang genlød i gaderne i 1842, og den marcherede bort for at tage ophold på Jægersborg.

Da 4. Eskadron blev nedlagt i Roskilde, ændrede man også navnet fra *husarregimentet* til

Gardehusardivisionen.

Det navn beholdt man i 11 år, for derefter at gå tilbage til det gamle navn, for igen 2 år efter at bestemme sig for:

Gardehusarregimentet,

og det er, hvad vi kender til i dag, hvor det nu har fast garnison i Næstved, og har haft det lige siden 1940.

Husaren er - kan vi vist nok godt blive enige om - blevet *forbedret*. Han er i hvert fald ikke helt så rå, brutal og hårdtslående en kriger mere - men sin fine uniform har han da heldigvis beholdt.

Estandarten (3) har da også været ude for en forandring, for fra at have haft en *due* som symbol - som nok må siges at være lidt upassende; da duen jo faktisk er et fredstegn, var den noget misvisende hos de hårdtslående husarer i 1777 - så er symbolet i dag en *falk*, som husaren også kan pryde sig med på baretten.

Noter:

Litt.: J. Kornerup: "*Roskilde i Gamle dage*".

" "*Roskilde Minder*".

Jubilæumsskrift: "*Gardehusarregimentet i 200 År*".

" "*Gardehusarregimentet 1962-1987*".

Lokalhistorisk Aarboeg for Københavns Amt.

Folketællinger: 1787 og 1801.

(1) Fouragen: Hestefoderet.

(2) Skabarak: Saddeldækken, som reglen udsmykket. Gardehusarregimentet er den eneste eskadron med et sådant.

(3) Estandart: Rytterfane.

Degnen der gik på kro og spillede kort

Om de ældste led af Fanøslægten Clausen

af Jens V. Olsen

I Chr. IV's sidste leveår var befolkningen i Nordby på Fanø i knibe. De havde problemer med deres degn, derfor indsendte 4-5 fanøboere et klagebrev til biskoppen i Ribe (1). Brevet er i en moderniseret form trykt i N.M.Kro-manns: *Fanøs Historie* (2). Brevet indledes således:

"Kære hr. Bisp boende i Ribe. Gud give eder en god dag og bevare eder fra al ulykke med eders hustru og børn, her timeligt og hisset i himmerige evindeligt. Amen.

Kære hr. Bisp. Vi giver eder til kende, at her er en stor almis på vores land Fanø. Af børn og ungdom er der over de fire snese store børn, og flere her udi samme. Somme farer til havs om sommeren for at fiske og er så gamle og kan ikke et ord af deres katekismus og børnelærdom."

Degnen kan ikke tage sig sammen til at holde skole, som han burde hver søndag morgen før kirkegangen. Han viser sig kun en enkelt gang om året, som der står i brevet, for at høre på de, der kan noget. De børn der intet kan, dem lærer han heller intet.

Ved gudstjenesten svigter han også ofte, så når der ingen er i kirken af de, der ellers plejer at synge, så må præsten selv synge og svare sig selv og sige Amen og hvad andet, degnen ellers burde svare.

Som forklaring siger brevet:

"det gik ikke så til, hvis det ikke var så venligt fat med degnen og præsterne; men degnen og den unge præst, de har to søstre, og det er den gamle præst hans datter begge, derfor går det så uskikkelig til i sognet" (3).

Degnen og kappellanen var altså gift med to af præstens døtre.

Der gives en række eksempler på degnens fraværelse, selv ved en bispevisitats, hvor provsten måtte fungere som degn under gudstjenesten.

Fanøboerne beder bispem hjælpe til "at vi måtte få en anden degn, der vil holde skole ... at vi kunne få vore børn lært i bogen".

Det må da være muligt at få en, der er væsentlig bedre end den nuværende degn "derfor lad ham bruge sine kort og

kanden og kroeri og lad os få en degn, der kan være ved kirken og skolen, så vore børn kunne lære noget i bogen".

Degnen.

Degnen hed Claus Lauridsen Wind og var født ca. 1603 (4). Han døde i 1671 og blev fulgt i embedet af sin søn Claus Clausen Wind. Hvornår han var kommet til Fanø vides ikke, men i lensregnskaberne for 1633/34 ses i sagefeldslisten, at Claus Lauridsen er tinget for jomfrukrænkelser og må betale 3 ort i bøde. Det er sandsynligvis Claus Wind, der er kommet for nær til præstens datter, som han derefter er blevet gift med. I 1634 fødes Claus Winds datter Kirsten.

Claus Wind var tilsyneladende først blevet degn omkring 1635, da Claus Degn for første gang nævnes i sandtoldregnskaberne. I årene 1633-35 nævntes Jens Degn og inden da Knud Jensen Degn.

De forsømmelser, som han anklages for i brevet, ser ikke ud til at forårsage nogen ændring i hans situation. Han fortsatte som nævnt i embedet helt til sin død.

Vi kender ikke navnet på Claus Lauridsen Winds hustru; men hun hed sandsynligvis Karen, et navn der ofte går igen i de følgende generationer. Af Claus Wind og (Karen) kendes mindst 7 børn og en meget stor efterslægt. Som nævnt ovenfor blev Claus efterfulgt af sin søn Claus Clausen Wind, der sikkert var opkaldt efter morfaderen, og som selv blev fulgt af sin søn Anders Clausen Wind som degn i 1701 (5).

Præsten.

Den gamle præst hed Claus Pedersen og var født i Ribe omkring 1570. Hans forældre var skipperen Peder Pedersen og Lene Clausdatter (6). De boede i Grønnegade og var begge døde inden 1604, da Claus Pedersen og hans søster Karen med hendes mand Niels Jensen gav afkald på forældrenes bolig til fordel for deres anden søster, der var gift med skipperen Søren Mikkelsen.

Hr. Claus Pedersen Ripensis blev ordineret den 13. januar 1602 som kappellan for den gamle sognepræst Søren Trugelsen, der havde været ved embedet i Nordby på Fanø i over 30 år (7). Søren Trugelsens hustru Karen døde den 2. april 1603 og han selv døde den 24. april 1610 (8), hvorefter Claus Pedersen blev sognepræst. I 1606/07 fæstede han en toft, som Hr. Søren overlod ham, og 5. maj 1607 fik han kongebrev på kronens part af korntienden af Ballum sogn. Denne indtægt var allerede i 1587 blevet givet til Søren Trugelsen. Claus Pedersen var forudset til efterfølger for Hr. Søren efter dennes død og har højst sandsynligt været gift med en datter. Denne teori forstærkes af, at vi kender

en Søren Clausen, der utvivlsomt er søn af Claus Pedersen.

Claus Pedersen kunne sin latin. Det fremgår bl.a. af den indskrift, som han har forfattet til Nordby kirkes altertavle fra 1622 (9) og fra præsteindberetningen til Ole Worm i 1638. I 1651 indsendtes til Kancelliet en "Designation paa Gaarde, Bol og Tiendeydere" (10). Her nævnes Claus Pedersen stadig som sognepræst; men han har for sin alderdoms skrøbelighed og kaldets besværligheds skyld fået en kapellan, så der nu er to præster i Nordby, som lever af tienden. Claus Pedersen nævnes i sandtoldregnskaberne helt frem til 1654/55; men er sandsynligvis død et par år forinden.

Kapellanen.

Kapellanen hed Niels Jacobsen og det er ham, der underskriver den ovennævnte designation med ordene:

*Juste et hanc ministerio forbigående paa gude
Benedictus de decimanterna Nordby sogn 2000
Jens i Ammersons Lære bog Offrigheds befale
ning hvilken inghendes for Nordby kirke tildelt.*

*Agrotante et petente Dno Claudio
Petrio loci Pastor senphit Nicolai
Jacobi Ecclesia Norbyana Comminister
manu sua*

... efter voris kiere høy
Øffrigheds befalning Vidner
ieg Unterschrevne: Norby
Die 24 Martii 1651.

Agrotante et petente Do-
mino Claudio Petrio Loci
Pastor senphit Nicolai
Jacobi Ecclesia Norbyana
Comminister manu sua
(11).

Hr. Niels havde allerede i 1641/42 fæstet tredieparten af en toft. I 1645 fødes hans datter Gørethe og i 1649/50 fæstede han et hus. Vi kender ikke navnet på hans hustru, vi ved kun, at hun var datter af Claus Pedersen. Det blev dog ikke Niels Jacobsen, der fulgte Claus Pedersen som sognepræst, for den 13. december 1652 fik hæderlig og vellærde Hr. Hans Hansen Riber som præst ved Nordby kirke tildelt kronens part af korntienden af Ballum sogn, som de forrige præster havde haft (12).

Hvad der blev af Niels Jacobsen, og om Hans Hansen Riber var gift ind i familien vides ikke.

Efterslægten.

Navnet Claus optræder ikke i kilderne vedrørende Nordby sogn, før end Claus Pedersen og siden Claus Lauridsen Wind kommer til. Alt tyder på, at samtlige Claus/Clausen/Clausdatter i Nordby i de følgende 100 år kan føres tilbage til disse to.

Ifølge de trykte kilder kendes kun ét barn af Claus Pedersen, nemlig sønnen Hr. Peder Clausen Fanø, der blev student fra Ribe skole i 1630 og i 1633 sognepræst i Aal sogn

efter sin svigerfader Hr. Niels Phillipsen. Peder Clausen havde i sit andet ægteskab en datter Elisabeth Pedersdatter, der syslede med digterkunsten og var gift med Niels Heebo ejer af St. Hebo i Janderup sogn. Deres datter Anna Nielsdatter Heebo blev gift med Hans Nielsen Paludan og derved stammomder til slægten Paludan (13).

Den Lene Clausdatter, der dør i 1673, 69 år gammel, er med stor sandsynlighed datter af Claus Pedersen. Hun er født ca. 1604 og opkaldt efter hans moder. Lene var gift med Hans Winthersen, der nævnes blandt decimanterne i 1651. Den 25. feb. 1686 gav Hans Winthersens og Lenes børn og børnebørn afkald på yderligere arv efter Lene til fordel for ham. Som fuldmægtig optrådte Lenes bror Jens Clausen, der derfor også må være søn af præsten Claus Pedersen (14).

Af øvrige børn af præsten kendes Søren Clausen, som i 1640/41 belå Anne Christensdatter (15). Endelig nævnes i kirkebogen Zidse Clausdatter, født i 1623 (16). Det kan være hende, der blev gift med Niels Jacobsen (kapellanen).

Blandt Claus Lauridsen Winds børn kan ud over degnen Claus Clausen Wind nævnes Peder Clausen, som var født ca. 1640 og døde før 1697. Han nævnes i 1680 som Claus Clausens bror (17). En sønnesøn af ham er den Peder Clausen (født 1703), der blev Nordby sogns første sognefoged, efter at Fanøboerne havde købt deres fødeø til selveje i 1741.

Allerede i 1700-tallet kendes over et hundrede efterkommere, så i dag er vi, som er efterkommere efter den gamle præst og hans letsindige degn mange tusinder.

Slægtsoversigt.

Peder Pedersen g. Lene Clausdatter

Søren Trugelsen g. Karen

Claus Pedersen Ripensis

sandsynligvis gift med

n. Sørensdatter

Lene Clausdatter (c.1604-1673) g. Hans Winthersen - 8 børn
Peder, Bodil, Maren, Dorte, Mette, Lene, Zitzel og Maren

Peder Clausen Fanø (o.1605-eft.1679)

g.1 Lisbeth Nielsdatter - 1 barn

g.2 Maren Nielsdatter - 1 barn

af 1: Niels - af 2: Lisbeth

(Karen) Clausdatter (o.1610) g. Claus Lauridsen Wind - 7 børn
Kirsten, Laurids, Lisbeth, Peder, Anne, Gregers og Claus

Søren Clausen (o.1615-eft.1683)

Jens Clausen (o.1620-eft.1686) g. Mette - 4 børn

Claus, Anne, Niels og n. (navn ukendt)

n. (før 1625)

g. Niels Jacobsen - 1 barn

Gørethe

Zitzel (1623)

Lisbeth Pedersdatter (Fanø), barnebarn af Claus Pedersen

Noter.

1. Landsarkivet i Viborg (LAV): C4-303. Ribe bispearkiv, modtagne breve. Klagemaal offr Degnen paa Fanøe. Accessi 7. Jan. 1648.
2. N.M.Kromann: Fanøs Historie, Esbjerg 1933-34. Genudgivet af Bygd. 1982. (FH) bd. 2, side 501. Teksten er her normaliseret og afviger på enkelte punkter fra originalen.
3. Den fremhævede, genealogisk meget vigtige sætning, mangler hos Kromann. Han har tilsyneladende ikke forstået betydningen og har derfor udeladt den.
4. Claus Lauridsen Wind stammede måske fra Ribe, hvor han kunne være søn af borger og snedker Lave Jensen Wind. Mere sandsynligt var han søn af Laurits Andersen Wind, der var født i Hjortlund, og tog borgerskab i Ribe den 30. okt. 1601. En broder til Claus kunne være Anders Laursen Wind, der i 1640 boede i Krogsgaard i Allerup i Sneum sogn.
5. Claus Clausen Wind underskriver degneeden 19. dec. 1672, medens Anders Clausen Wind underskriver degneeden 5. april 1701 (LAV: Ribe Bispearkiv, Bispens Edsbøger C4-805 hhv. C4-806).

6. LAV: B 85 A: Ribe Byfoged Tingbog 1604, fol 39v-41v. Denne kilde er først nævnt hos Bue Kaae (se note 7).
7. Bue Kaae: Peder Hegelunds Almanakoptegnelser, Ribe 1976 (PHA). Bd. II, s. 220
8. PHA nævnte datoer.
9. Den latinske tekst på altertavlen er nedskrevet i Nordby sogns Liber Daticus, der stadig findes hos præsten. En dansk oversættelse findes i (FH) bd. 2, side 427 f. Se iøvrigt Danmarks Kirker: Ribe amt, side 2123. Også i særtryk: Kirkerne på Fanø.
10. Rigsarkivet (RA): Danske Kancelli (DK) B 121. Sognepræsternes Designationer etc. b: Ribe Stift.
11. For den aldrende og bedende Hr. Claus Pedersen, dette steds sognepræst underskriver Niels Jacobsen kapellan til Nordby kirke med egen hånd.
12. RA: DK B.78. Jydske Registre anf. dato.
13. Blandt efterkommerne kan nævnes slægtsforskeren Paul Hennings, hvis bog Slægtsforskning dannede grundlaget for Fabritius og Hatt: Håndbog i slægtsforskning. Se iøvrigt Paul Hennings: Anetavle for fire søskende Hennings (Kbh. 1917) og L.F. la Cour: Slægten Paludan (1935).
14. LAV: B87-2. Fanø Birks tingbog fol. 67b f.
15. RA: Riberhus Lensregnskaber, Sagefald. Søfren Clausen optræder i øvrigt som Ottemand på Fanø Birketing bl.a. den 22. februar 1683 (LAV: B87-1, fol. 112b).
16. LAV: C568-5. Nordby sogns kirkebog regnes for Nørrejyllands ældste, startende i 1611. Det er nu noget af en tilsnigelse. De ældste optegnelser findes forrest i degnens eksemplar (bog. 5), indledt med: "Optegnelse paa de Nafne, som findis i min sl. Oldefaders Bog, som var Præst til Fanø Kirke i forrige tider." Det drejer sig altså om et udtog af Claus Pedersens nu forlængst forsvundne kirkebog, som barnebarnet (betegnelsen oldefader svarer til nutidens bedstefader) degnen Claus Clausen Wind har foretaget. Det afsløres direkte af jeg-formen i de efterfølgende optegnelser om ham selv og hans børn. De gamle optegnelser står indført uden datoer, år for år, dog ikke i ren rækkefølge og med en del huller i perioden 1611 til 1646. Især den sidste indførelse i 1639: "Dorthe min egen hustru" er betegnende. Senere benævnes hun som Claus Clausen Winds hustru Dorthe Sørensdatter, som var født juleaften 1639.
17. LAV: B87-1, fol. 62. Fanø Birks tingbog 19. februar 1680.

Arv og arveforhold i ældre tider

af Klaus Haubroe

Arv defineres som "overgang af en afdøds efterladte formue til én eller flere personer: arvinger. Arv forudsætter, at den person, der skal kunne arve, har den fornødne arveadkomst enten i henhold til lov eller testamente, samt at arveretten ikke er bortfaldet ved arverets forbrudelse..."

I de ældste tider frembød arv ikke noget problem bl.a. fordi der sjældent har været noget at arve. Den smule bohave, redskaber, klæder eller våben, der var, blev overtaget af børn, slægtninge eller fællesskabet som helhed.

Arv, arveret og den heraf følgende arveafgift meldte sig da også først efterhånden som samfundsudviklingen muliggjorde opsamling af ting, penge, jord etc. som vakte arvingers - eller påståede arvingers - interesse.

Ligesom arbejds- og formueindkomster beskattedes fra de ældste tider, medførte stigning i arvemængden statsmagtens interesse for dette indtægtsobjekt.

Sjette og tiendepenge.

Inden dette blev aktuelt havde man dog fra gammel tid haft tanke for at sikre tilstedeværelsen af kapital indenfor riget både i form af penge og fast ejendom. Ifølge den ældste danske lovgivning fra middelalderen, men især udformet i 1500-tallet, skulle kongen have "den sjette part af arv", der tilfaldt udlændinge (i andre lande boende personer), og af gods og formue, når "nogen her i Riget bosiddendes uden Riget bortflytter".

Af de resterende 5/6 skulle byens øvrighed have en tiendel. I alt skulle der altså betales 1/4.

Lovgivningen.

Lovgivningen i Danmark var i middelalderen ikke den samme for hele landet. Vigtigst var "Jydske Lov" udstedt af Valdemar II Sejr i 1241. Dele heraf blev stående i dansk retsvæsen helt til omkring år 1900. På øerne gjaldt "Eriks Sjællandske Lov." De arveretslige regler i jysk og sjællandsk lov var ikke ens. I 1632 havde en kongelig forordning skabt en vis overensstemmelse mellem de to retsområder. "Danske Lov" - 1683 - kom hovedsageligt til at bygge på jysk ret, som den var ændret i 1632.

Med enevældens indførelse i 1660 stræbte man efter et mere effektivt og centraliseret styre. Med Griffenfeld som

hovedkraften lagdes grunden til den danske centraladministration. En af frugterne heraf blev Christian V's Danske Lov af 1683 (DL). Denne lovsamling var den første, der gjaldt for hele landet. 1687 kom "Norske Lov" der gjaldt for hele den norske del af riget. Selvom store dele heraf naturligvis var hentet fra de gamle love og bestemmelser, er det dog et imponerende arbejde for den tid.

Danske Lov, der rummes i ét beskedent bind, findes på de større bibliotekers læsesale foruden naturligvis på arkiverne. Dens paragraffer giver et interessant og illustrerende billede af mange sider af samfundslivet fra 1683 og et par hundrede år frem i tiden. Selvom der dispenseredes fra mange af bestemmelserne i tidens løb, må man erindre, at der på den tid ikke kom ret mange nye principielle bestemmelser om åpret fra statens side.

Med Danske Lov 5.2.76 (femte bog, andet kapitel, § 76) fastsattes regler for beskatning af værdier, der flyttedes til udlandet. Disse regler bortfaldt gradvis i 1800-tallet ved konventioner med andre lande.

Afførselspenge.

Godsejerne såvel som købstæderne var også på vagt mod kapitalflugt fra områderne. Allerede fra 1500-tallet - men befæstet i Danske Lov 5.2.75 - svaredes en arveafgift til godsejeren af arveparter, der tilfaldt arvinger udenfor godsets område. I købstæderne tilfaldt denne afgift oftest kronen - i enkelte tilfælde byen. Dette gjaldt fx København fra 1688.

Førlovspenge.

Denne afgift var noget mere omfattende end afførselspenge. Foruden arvinger betalte også en fæster, der efter opsigelse flyttede sine ejendele udenfor godset, "førlovspenge" til godsejeren, i reglen 3 rigsmark. På Sjælland betales ved flytning fra land til by og omvendt. På Møn betales afgift ved enhver flytning. Mod at betale førlovspenge kunne det tillades en fæster at føre sæd og foder bort fra godset.

Trods alle gode forsætter med indførelsen af Danske Lov, får man dog det indtryk, at skik og brug dominerede i de forskellige landsdele til op i 1800-tallet.

En sådan afgift var naturligvis tyngende og svær at bære for menigmand. Ifølge D.L. var afgiften 2 lod sølv = 1 rigsdaler. Fra midten af 1700-tallet fritoges arveparter på under 10 rdl. Afførselspenge og førlovspenge forsvandt først ved arveloven af 1861.

Danske Lov af 1683.

Danske Lov opstillede regler for, hvorledes folk havde at forholde sig i arvespørgsmål. Man havde forståelse for, at arvespørgsmål - dengang som nu - kunne føre til diskussion eller strid om hvem, der var arveberettigede.

- 5.2.2 Er det *Husbond* eller *Hustrue*, som er død, og haver fælles *Børn* sammen, og den *Afdøde* ingen sær kuld *Børn* efterlader sig, da maa den efterladte *Person* uden saadan *Besegling* side i *Boen* indtil tredivende *Dag*, medmindre der stor vidtløftig *Gield* i *Boen* findis; *Tj* da skal *Boen* strax forseglis.
- 5.3.2. Paa tredivende *Dag* skal *Boen* af *Rettens Middel* og de myndige nærværende *Arvinger* og de *Umyndiges* og *Fraværendis* *Formyndere* og *Frænder* rigtig *registres*, og af *Uvillige* *Personer* lovligen vurderes, saa og al *Indgield* og *Udgield*, saa vit vides kand, rigtig *antegnis*.
- 5.2.13. Ingen *Enkemand* eller *Enkequinde* maa indlade sig i noget nyt *Egteskab* før end der er holden rigtig *Skifte* med den *Afdødis* *Børn* eller *Arvinger*.
- 5.2.19. Haver *Husbond* og *Hustrue* *Børn* sammen og enten af dem ved *Døden* afgaar, da naar *Gielden* af fælles *Boe*, som sagt er, er betalt, skiftes alle efterladte *Midler*, *Boepenge*, *Løsøre*, *Kløbstædsgods*, *Jordegods*, *Kløbegods* og *Arvejord* i to lige *Parter* imellem den *Efterlevendis* og fælles *Børn*. Dog arver den *Efterlevendis* af de efterladte *Midler* foruden sin egen *Hovedlod* een *Broderlod*. Men hvis enten af dem gifter sig igien, da skal den *Broderlod*, som den *Efterlevendis* saaledes bekom, igien komme til *Børnene*. Vil den *Efterlevendis* beholde *Hovedgaarden* med *tilliggendis* *Jordegods* og *Herlighed*, som han eller hun *indfører* i *Boen*, naar de komme i *Egteskab* sammen, da bør det stå den frit for at *udløse* *Børnene* deraf efter *Billighed* og efter *Samfrænders* gode *Befindende*.
- 5.2.28. *Arv* bør at fremgange, imens *Afkom* er til, og saalænge *Børn* og *Børnebørn* ere til nedad, da arve ej *Forældre* eller *Oldeforældre* opad.
- 5.2.29. *Mands-Person* tager to *Loder* imod een *Quindis-Person* tager een, i alle *Arve*.
- 5.2.70. *Slegfredbarn* arver ej *Fader*. Men dersom *Fader* fører *Slegfredbarn* til *Tinge* og lyser og forkynder, at der hans *Barn*, og *skjøder* det hvad som hans vil give det, da skal det saa meget beholde, som det *skjødt* vorder. Dog at det ei meere er end half *lod* indtil *Egtebarn*, og ej videre.

5.2.71. Horebarn, som af den avlet er, der i Egteskab lever med een anden Person, tager ej Arv efter den, som sig i Egteskab forset haver, Fader eller Moder, endog Faderen tinglyste det og skiødte det alt det, som hand meest formaatte, uden at han giver det noget i Hænde, før end hand døde.

Arveladerens moder arvede sammen med den afdødes søskende, medens dennes Fader gik forud for disse.

Såfremt blot én af arveladerens bedsteforældre var i live kunne ingen af den afdødes onkler, tanter eller søskendebørn arve. Paragrafferne 29.70 og 29.71 er ganske naturligt ændrede med samfundets ændrede syn på menneskenes vilkår.

1845 fik ægtefæller arveret, selv om der ingen børn var i ægteskabet, og 1857 fik kvinder arveret på lige fod med manden. Fra denne paragraf ses dog dispensation, hvor der afholdtes privat skifte eller samfrændeskifte. Her ses ligestilling mellem kønnene i hvert fald i mindre skifter. Ordningen har vel oprindeligt taget sigte på at give sønnen - som den fremtidige forsørger - gården/jorden og datteren en mindre/passende medgift.

Collateralafgiften.

1792 foreslog Finanskommissionen en udvidelse af arveafgiften og der indførtes den såkaldte Collateralafgift på 4% der dog kun skulle betales af fjernere slægtinge, som staten mente det rigtigt at beskatte. Ægtefæller, livsarvinger (børn og børnebørn), forældre eller moderens medarvinger, var fritagne.

At det kneb med at få befolkningen til at forstå, at de skulle svare afgift af, hvad de vel har syntes tilhørte deres slægt, fremgår af straffen for forsøg på unddragelse. Begrebet "dølgsmål lagt på arv" medførte tredobling af afgiften, og blev de ikke betalt, fordobledes afgiften. Først 1908 ændredes disse strenge regler i den ny arveskattelov.

Overdragelsesafgiften.

1807-1814 var vi i krig med England. En krig der ødelagde handelen og kostede store summer til hæren og flåden. 1813 kom yderligere statsbankerotten. Staten forsøgte på talrige måder at øge sine indtægter i takt med den stigende inflation. 1810 overvejede man en formueskat, men endte med at indføre en afgift på $\frac{1}{2}\%$ ved al ejerskifte, altså både ved arv og ved almindelig køb og salg.

Afgiften beregnedes af købesummen; ved arv af vurderingssummen ved skiftet. Hvor intet skiftes holdtes og ved privat skifte - forlangtes en selvangivelse. Sidstnævnte

havde selvsagt størst betydning ved tiltrædelse af lensbesiddelser og lignende, men også fæstegårde og fæstehuse faldt ind under disse bestemmelser.

I øvrigt gjaldt denne afgift også anden formue end fast ejendom, kapitalværdier m.m. Et bo på under 100 rdl. var fritaget for afgift. Alligevel var de beløb, staten fik ind på denne måde kun små. De havde karakter af gebyrer og betragtedes i mange år som stempelafgifter.

Overdragelsesafgiften afskaffedes først i 1911.

Arv og gælds fragåelse.

I ældre tider var det en betingelse for at overtage arv, at man forpligtede sig til også at overtage boets eventuelle gæld.

I tilfælde hvor et bo syntes uoverskuelig eller tvivlsomt, valgte mange derfor "at fragå arv og gæld". 1768 indførtes imidlertid det fra Romerretten kendte "*beneficiarum inventarii*." Herved fik arvingerne ret til at fragå gælden, men alligevel at få et muligt overskud udbetalt, hvis boet ved afslutningen viste et sådant.

Arvefæste.

Det forhold, at fæsteretten kunne overføres til fæsterens arvinger fandtes kun ganske få steder i Danmark i ældre tider. Det betød selvfølgelig en indskrænkning i godsejerens ret til at disponere, idet han almindeligvis kun kunne få ejendomsretten tilbage, såfremt ingen af arvingerne ville overtage fæstegården.

Undertiden havde arvefæsteren ret til at pantsætte eller sælge gården, men han måtte ikke sælge dele af den.

Arvefæste blev først et begreb i 1759-61 på Hørsholm gods, da ejeren Chr. G. Stolberg, påbegyndte denne reform af fæstevæsenet. Bernstorff fulgte hurtigt efter. 1767 ønskede den i 1757 nedsatte landvæsenskommission, der særlig skulle virke for fælleskabets ophævelse, nærmere oplysninger om arvefæstespørgsmålet. En del godsejere gik stærkt imod. Vel ikke så meget fordi de ville miste den fulde ejendomsret til deres gårde, som fordi de straks forudså at en doven og forsømmelig bondesøn kunne overtage faderens gård. Godsejeren var jo garant for de kongelige skatter.

Arvefæste indførtes snart efter på det krongods, der var tilbage, men først i løbet af 1800-tallet blev det udbredt på de private godser.

Arvejord.

Arvejord var et meget gammelt begreb, der ophævedes ved Danske Lov 5.2.19. I ældre tider bestod der en vis grad af særeje mellem ægtefæller. Den jord, som en af parterne

medbragte i ægteskabet eller arvede under dette, indgik ikke i formuefællesskabet. Det betegnedes som arvejord. Selvom Danske Lov i netop denne paragraf indførte fuldstændig formuefællesskab mellem ægtefæller, findes der andre steder i loven bestemmelser, der forudsætter, at den gamle retstilstand stadig er i kraft.

Progressiv skala.

I tiden mellem de to slesvigske krige kom mange nye love igennem Rigsdagen, bl.a. ændredes og rationaliseredes skattesystemet. Arveafgiften blev omlagt i 1861. Collateralafgiften af 1792 og $\frac{1}{2}\%$ afgiften fra 1810 blev samlet i ét skattekompleks, og der indførtes en progressiv skala - ikke efter arvens størrelse - men efter graden af slægtskabet. Afgiften for de nærmeste slægtninge, det vil sige ægtefælle, livsarvinger og forældre sættes til 1%. For de nærmeste sidelinier - søskende og disses børn - blev afgiften 4%. Fjernere slægtninge og folk helt uden for familien måtte betale 7%.

I denne tidsperiode voksede landets befolkning kraftigt og formuer opsamledes i disse gode tider. Med disse kraftige forhøjelser blev arveafgiften et særdeles godt aktiv for staten. Denne lov gjaldt til 1908.

Senere er der kommet flere love om arv - bl.a. 1963 ff og om arveafgift 1970 og 1972 ff - der nu opererer med helt anderledes procentsatser, omend opdelingen i arveberettigede klasser ikke ændredes væsentligt. Afgiften er nu af betydning for statskassen.

Træk af en fæstebondes liv og skæbne

af Henning Küllerich

Min tip-tip-oldefar Jens Nielsen skrev den 8. december 1733 fæstebrev på en gård af hartkorn 7 tdr, 2 skp, 2 fdk, med godsejeren til Bramstrup gods Generalmajor til Hest Johan Friederich Brochenhuus. Jens var da 22 år gammel.

Med gården fulgte den tidligere fæstebondes enke og hendes 2 små børn. I sin levetid havde Jens 3 hustruer, og med dem fik han i alt 13 børn og 2 plejebørn. Han døde i 1797, 86 år gammel og levede altså i hele stavnsbåndstiden.

Sådanne oplysninger er ikke så svære at grave frem fra arkivernes gemmer. Men efter nogen tid som slægtsforsker med glædelige oplevelser ved fund af denne art, bliver trangen til at få mere at vide om forfædrenes dagligliv større. Og der er mange kilder til rådighed for den forsker, der tålmodigt og stædigt går igang med undersøgelser i arkivernes righoldige materiale.

Jens Nielsen oplevede stavnsbåndets indførelse, men også bondens frigørelse i 1788. Han har oplevet epidemiske sygdomme hos husdyrene såvel som blandt mennesker. I 1764 begravede han indenfor samme uge tre af sine børn, de to i samme grav. Tørke og fejlslagen høst kendte han til som alle andre bønder i 1700-årene.

Men er der da intet særligt om Jens Nielsen? Noget der i min bevidsthed gør ham til en personlighed adskilt fra alle andre? Noget der fortæller om hans evner og karakter?

Jo, Jens har efterladt sig mange spor. Ét af dem fandt jeg i et arkivafsnit, som er alt for upåagtet af de fleste slægtsforskere: *Landvæsenskommissionens protokoller*. I 1761 blev der i hvert amt nedsat en landvæsenskommission bestående af amtmanden og to landvæsenskyndige mænd. Ved udskiftninger skulle disse afgive betænkning om fællesskabets ophævelse. Men denne kommission tog sig af meget andet.

I Nyborg-Tranekjær amts landvæsenskommissions protokoller for tiden 1768-1772, bind 1, side 61 ff er en beskrivelse af en situation, der fortæller noget om min forfader Jens Nielsens daglige besværligheder og hans sindelag. Herredsfoged Bekker repræsenterer amtmanden, og han skriver i protokollen:

Forretning over Sandager og Høye Bønders besværing af Løjtved Gods om Hoveriet af 17. maj 1770.

..... Dernæst blev i anledning af een fra hr. Amtmanden

til os indsendt klage fra bemeldte Sr. Møller, dateret den 12. Maj, de 3 indvarslede Bønder af Høye og Løjtved Gods tilhørende navnlig Jens Nielsen, Anders Nielsen og Jørgen Jensen fremkaldede og tilspurgt hvorfor de nægtede at gøre deres sædvanlige Hovning til Gaarden? Hvortil de svarede: at de ikke kunne taale længere at gøre dette hoveri, som de godvillig havde lovet Agent von Westen for p.p 5 aar siden endskiøndt Deres originale Fæstebreve befriede dem fra ald Hovarbeide.....

Da Jens Nielsen i 1734 og hans bror Anders i 1737 skriver fæstebrev med Brochenhuus, hører deres gårde i Høye by under Bramstrup gods, der ligger ca. 30 km borte. Sandsynligvis på grund af afstanden til hovmarkerne er hovarbejde ikke nævnt i deres fæstebreve. I stedet betales ret høj landgilde. På et tidspunkt sælger den senere ejer af Bramstrup alle sine gårde i Høye til Løjtved gods, som er beliggende i nabosognet til Høye by. Ejeren på Løjtved er agent von Westen, der senere overdrager godset til sin søn professor von Westen, som videresælger til Hans Møller. Men med ejerskiftet sker der åbenbart også ændringer for Jens og Anders:

.... Om de da ikke med denne Deres Godvillige Accordt med Agent von Westen saavel som den senere med Professor von Westen sluttede Contract af 25 de Mai 1768 som Deres Hosbonde Sr. Møller foreviste, Hafde Selv frasagt sig den Frihed efter Deres gamle Fæstebreve og godvillig indgaaet bemeldte Contract, hvorefter de var pligtig at gøre Hov Arbeide, og derfor hafde erhholdet og nedslag i Deres Landgilde? Svar: Jens Nielsen og Anders Nielsen hafde indgaaet den dem foreviste Contract med Professor von Westen, og formente at samme ej burde vare længere End Professoren Ejede Godset, som nu er solgt til Sr. Møller.

.....Siden der da udtrykelig staar i Contracten, at Jens og Anders Nielsen for eftertiden skulle gjøre Hoveriet, om de da ikke holdt det for Rådeligt at efterleve samme, uden at paaføre sig dend paafølgende straf og ulempe for ulydighed med videre. De vedblev at paastaae Contractens u Gyl-dighed, siden Gaarden var solgt, og des foruden formente de, at den ophævede sig Selv, siden Dem icke efter Contracten var udvist det fornødne heel tømmer, hvorfor de frit at ervarte hvad der ville paafølge.....

De er åbenbart ikke så nemme at knægte, disse to brødre. Og eftersom deres aftale med agent von Westen bliver fornyet skriftligt, da sønnen overtager ejerskabet, er det da naturligt for dem at tænke, at det samme skal ske med den ny ejer Sr. Møller. Aftalen ses endvidere ikke tinglyst, hvorimod det oprindelige fæstebrev er protokolleret og tinglyst. Den tredje bonde, Jørgen Jensen, har kun mundtli-

ge aftaler, og hans stilling i sagen er derfor lidt anderledes. Og saa har de en trumf i baghånden: Sr. Møller har ikke opfyldt sin del af kontrakten, idet han ikke har anvist dem tømmer som aftalt! Og hvordan skal de få dette tømmer, hvis de ikke strejker? Jo, bønderne mener sig i deres gode ret til at nægte at gøre hoveri, og de holder fast ved deres beslutning:

..... Commissarierne fandt sig anleediget at for mane og tilholde samtlige bemeldte 3 Bønder at de icke kunne undgaae at efterleve Deres Contract og Accordt, men om de forment sig nogen Ret og tiltale til Deres Hosbond eller at Deres Paastand var Grundet, saa burde de dog gjøre Deres Arbeide indtil Sagens endelig uddrag, da de ellers kunde påføre sig et større ansvar, end de Selv indsaae. Men de svarede alle, at de ei kunde gjøre videre Hovning, men Holdt sig til Deres Fæstebreve.....

Dermed blev sagen indladt for amtmanden med forelæggelse af fæstebreve, kontrakter m.v. tillige med andre sager af lignende art. I sit Promemoria anfører herredsfoged Bekker:

.... De 3 Bønder i Høye betreffende, da har det een anden beskaffenhed med dem thi vel har Jens Nielsen og Anders Nielsen for 5 a 6 aars tiid tilhørt Bramstrup Gods og Jørgen Jensen til Maegaards Gods med Fæstebreve at være Hovnings Frie, hvorfor Agent von Westen tilkøbte sig den, men derimod haver de alle 3 1-mo strax godvillig indtrædet i arbeidet 2-de har de 2 første indgaaet en skriftlig Accordt med Professor von Westen de Dato 25. Mai 1768 hvoraf herhos følger Gienpart som determinerer Deres afgift og Lods arbeide og endelig 3-die boer de icke een fierdings Vei fra Løitved og icke kand beklage sig over Velens længde, saa at naar dem bliver udviist Deres Heel Tømmer, som de beklager sig over, saa synes det at Deres Accordt som indbefatter disse ord: "For eftertiiden" bør være een Regel saavel for nu nærværende Eeler Sr. Hans Møller som for Bønderne ...

Undervejs får vi også en tilkendegivelse fra herredsfoged Bekker om den tids landbrugspolitiske forhold, der gør godsdriften yderligere byrdefuldt både for godsejere og for hovbønder:

..... og da vi har tillige erfaret, at der findes eendeel for mange Aar siden needlagde Gaarde under Hoved Gaardens Drift, som gjøre Arbeidet tungt og besværligt ved Løitved, som desforuden i sig Selv er af et større begreeb og har formedelst at den blev givet i Compeet ved Auction for en Sneeds Aar siden i stæden for Hovnings Bønder nu ickun 31, saa var det at ønske, at disse uden andre, som ligger længst fra Gaarden, bliver endten af Eieren Selv eller af

nye beboere, hvorved hand kunde finde bædre Reigning og Bønderne bædre bestride det øvrige Arbeide.....

Man har altså i tidens løb lagt så megen jord ind under hovedgårdens drift, at der slet ikke er hovbønder nok til at gøre arbejdet. Stordrift eller familiebrug i landbruget var også et udmærket diskussionsemne for 200 år siden.

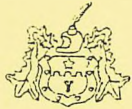
Løjtved gods var nok ikke så helt let at styre, for Sr. Møller skilder sig hurtigt af med den til sin svoger Gregers Leopold, der efter få års forløb forlader gården som fallitbo. Ved den lejlighed tabte Jens Nielsen sit livs opsparing, idet han havde købt sin gård af Leopold for 1.000 rigsdaler med 500 i udbetaling. De resterende 500 rigsdaler forfaldt i juni termin 1774, men dem kunne Jens ikke præstere. Leopold gik fallit kort efter og Jens fik hverken sine penge tilbage eller sin fæstegård i eje. Ved hans død videreførtes fæstet af en søn af sidste ætteskab.

I øvrigt kom Jens Nielsen øjensynligt aldrig påny på hovmarken, men det kom ham dyrt til at stå, idet hans landgilde blev forhøjet ganske urimeligt. I Fynbo Landstings skøde- og panteprotokol 1646-1806, folio 228 er indført jordebog over Løjtved gods pr. 11. dec. 1788. Heraf fremgår, at der er seks gårde i landsbyen Høje under Løjtved. Bønderne betaler fra 5 til 7 rigsdaler i landgilde uden hoveri. En enkelt stor gård på 11 tdr. hartkorn betaler 12 rigsdaler. Men hvad betaler Jens for sin gård på 7 tdr hartkorn? Såmænd 20 rigsdaler og 4 mark!!

I en alder af 73 år måtte Jens bryde sin gård ned og genopbygge den et godt stykke uden for landsbyen på åben mark borte fra de tidligere naboer og venner. Udsiftningen tog ikke meget hensyn til de menneskelige forhold for en gammel mand, men var udelukkende baseret på samfundsøkonomiske overvejelser.

Jo, selv om vi er tilbage i 1700-tallene er vore forfædre ikke alle ensartede grå mennesker, som vi ikke kan kende på andet end navne og årstal. De har levet hver deres begivenhedsrige liv, og hver enkelt har en skæbne, som vi i mange tilfælde kan få ganske godt beskrevet, hvis vi har den fornødne tålmodighed, stædighed og indsigt i arkiversnes samlinger.

Herald

ISBN 87-89165-14-4
ISSN 0904-1427